

A sejtetés és az elhallgatás poétikája

Párhuzamos olvasatok az irodalomban

Közelítés Katherine Mansfield és Mikola Anikó szövegvilágághoz¹

„Csak az igazi beszélésben lehetséges a tulajdonképpeni hallgatás. A jelenvalólétnek ahhoz hogy hallgathasson, mondanivalóval kell rendelkeznie, azaz rendelkeznie kell önmaga tulajdonképpeni és gazdag feltárultságával.”

Heidegger²

1 Elhangzott a *Hagyomány és jelen a szlovákiai magyar irodalomban* című konferencián a Konstantin Filozófus Egyetemen 2009. október 5-én.

2 Martin Heidegger: *Lét és idő*. Gondolat, 1989, p. 311.

3 Zsadányi Edit: *A csend retorikája*. Kalligram, 2002, p. 10.

Az irodalomtudomány legújabb irányzatai az abszolút szövegköz-pontúságot túllépve vizsgálják a szerző pozícióját és az abból fakadó értelmezési struktúrákat, amely olyan alfajokra bontható, mint a szerző neme és az abból fakadó tapasztalat, a férfi és női nézőpont közti különbségek, a másság kérdése, a test szövegalkotó ereje, a marginális nézőpontok kiaknázása, a kisebbségi identitás a hatalmi pozíciók és a vágy kontextusa felől való vizsgálata, a kultúrák összeütkezésének feszültsége. A fenti tényezőket játékba hozva új értelmezési stratégiák mentén közelíthetünk egy-egy írói életműhöz, így a szövegből felépített, konstruálódott „arc” és identitás összefüggésbe hozható a kulturális kontextussal – jelen esetben a feminitás horizontjának konstruálódásával. Bár semmilyen szabály nem írja elő, milyen a „női írás”, kimutathatóak olyan közös jegyek a női írástechnikában, melyek hasonló elemként jelennek meg néhány írónő művében. Ide soroljuk az élet dolgainak aprólékos megfigyelését, titkos, intim női meglátások közvetítését, az erős intovertáltságot és a nők eseménytelen életének illúzióktól mentes ábrázolását.

A „kimondhatatlanság kimondásának kísérlete”³ ellenére a külvilág párbeszéd aktusaiba való belépés lehetetlensége hasonló tapasztalatként jelenik meg a párhuzamba állított két írónő, Katherine Mansfield és Mikola Anikó novellisztikájában. Két különböző kor írónőjéről beszélünk, akik egy hermetikusan zárt női perspektívából közvetítenek. A marginális nézőpont egyrészt a női identitás felől közelíthető, ugyanakkor a „mátság”, a kisebbségi lét, a kultúrák összeütkezése teszi azt indokolttá.

A belső feszültség, a sejtetés, az elhallgatás mindkettőjünkél szövegalkotó elemként nyilvánul meg, a hasonló alakzatok használata pedig átjárhatóvá teszi az írónők szövegeinek határait: ha az egyik

szövegből átlépünk a másikba, ugyanolyan otthonosan érezzük magunkat mindkét szövegvilágban, amelyek a felcserélhető életek halmozaként interpretálhatók.

Az írásokban az „én” és a „világ” bináris oppozícióként jelenik meg, a közöttük lévő távolság pedig áthidalhatatlan. A világ reprezentálja a realitást, viszont ez a valóság nem járható út, ezért a hősök egy belső, szubjektív valóságba menekülnek, ám ennek a világnak a körvonalai mind az olvasó, mind a többi szereplő számára homályosak maradnak.

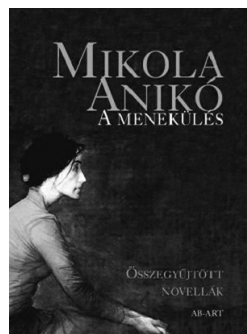
Az életművek vizsgálatánál érdemes kitérni a csend retorikai szerepére, valamint a novellák láthatatlan szereplőjére, az Időre, amely az interpretáció során a történetek funkcionális tartozéka. A múlt és a jelen, az „akkor” és a „most” állandóan konfrontálódik, ez a viszony pedig további feszültséget kelt.

A csend a kommunikáció hiánya, a szereplők képtelenek dialógust folytatni a külvilággal, helyébe a hallgatás, a sejtetés, illetve a mást mondás kerül mint helyettesítő elem. A hallgatás paradox módon beszédessé teszi a múltat: Heidegger erre vonatkozó passzusát idézve a hallgatás a szóbeli beszéd lehetősége, a hallgatás nem némaságot jelent, „*ellenkezőleg, a néma a beszélés felé tart*”, a felszín alatt a múlt elhallgatott szövegei húzódnak. A szavaknak kettős életük van: mást jelentenek kimondva és mást jelentenek a szereplők szubjektív világának tartozékeként. A csend, az elhallgatás és az intimitás furcsa háromszöge belső feszültséget teremt, ami fokozza a szöveg intenzitását. Szómagiával élnek: mintha a kimondott szó befolyásolná a világ történeteinek alakulását, a beszédaktus és a tulajdonképpeni cselekvés aktusa szorosan összefügg, viszont a szereplőket paralízis jellemzi. A szereplők (általában nők) hallgatnak, de az abszolút csendet mégsem tudják elérni, hiszen a gondolatok áramlása, a belső monológ, a tudatfolyam zaja folyamatosan zakatol legbelül. A tényleges problémák sem kerülnek a felszínre, csak az a feszültség érezhető, ami a kimondott hazugságok és az elhallgatott igazságok között teremtődik.

A narrátor a novellák többségében elhallgat valami fontosat az olvasó elől, ezáltal a múlt képkockái elhomályosulnak, kirakhatatlanok, az olvasó pedig nem rendelkezik a múltra vonatkozó kellő beavatottsággal, ezért nem hagyatkozhat kognitív előfeltevéseire, csak a megérzéseire és az ösztöneire, viszont az értelmezés effajta hozadéka kockázatos, hiszen nagy a valószínűsége, hogy téves tényeken alapszik.

A dialógus nem csak a múlt és a jelen között nehézkes, a szereplők sem tudják nyelvíleg rögzíteni az egymás felé irányuló gondolatfolyamot. A szereplők között ezáltal a kommunikáció csődöt mond, nem értik egymást, a verbális, csakúgy, mint a metakommunikáció, kudarcra van ítélve, egymás gesztusait sem tudják értelmezni, a test kommunikációja a külvilággal félrevezető.

A szereplőkben konfliktust okoz a női test, a női szereplők szubverzív nőképet közvetítenek. Életüket az állandó hiány járja át, az anyaságban sem tudnak kiteljesedni, frigiditás jellemzi őket, a szexualitás csak háttérszereplő, ami tovább növeli az úrt a kapcsolatok te-

5 Az elbeszélés szerzője Mikola Anikó.

6 Mikola Anikó: *A sárga macska délutánja*, in: Mikola Anikó: *A menekülés*, AB-ART, 2006, p. 32.

7 Katherine Mansfield: *Elbeszélések*, Európa, 2004, p. 578.

8 Katherine Mansfield: *Mrs. Brill*, uo. p. 412.

9 Szerb Antal: *A varázsló eltörti pálcáját*, Magvető, 1961, p. 202.

10 Bárczi Zsófia utószava Mikola Anikó *A menekülés* c. kötetéhez, p. 148.

rén, a más nyelvet beszélő női test még inkább sodródik a magány felé, és ebben a világban az ember magányra van ítelve (akárcsak az *Át az üvegfalon*⁵ hősnője). A nők ábrázolásánál is érezhető a kettőség (ez a kettőség mindvégig fontos szövegalkotó elem: én és a világ kettősége, jelen és a múlt kettősége, kimondott–kimondhatatlan), lecsupaszított nőképpel találkozunk, az erotika, a testiség, a szenvedély eltemetődik, helyette maradnak az asszonyi teendőkkkel és félelmekkel sűrített szürke hétköznapiak.

A novellákban az Idő kulcsszereplőként jelenik meg. A szereplők élete kettétörik, a mostanra s egy olyan múltra, amely meghatározza a jelen szorongásait, ugyanakkor ez a múlt *elbeszélhetetlen*, az emlékek látszatra kitörölhetőek: „*Ti hajlamosak vagytok rá, hogy nagyon könnyen felejtsetek. Ha valami kényelmetlen, nem akartok emlékezni rá, akkor egyszerűen azt mondjátok, hogy nincs, nem volt, meg sem történt soha.*”⁶ A feszültség fokozódását a múltbeli dolgok elhallgatása idézi elő, a múlt egy homályos, nehezen körvonalazható árnykép, amire csupán néhány utalást találhatunk a szövegekben, az elbeszélhetetlensége pedig a szövegvilág tartozéka. A múltat csend övezi, legfeljebb egy-egy tárgy (Katherine Mansfield *Mrs. Brill* c. elbeszélésében a nosztalgiát idéző boa), vagy egy szín jelképezi (Katherine Mansfield: *A hajóút*, ahol az édesanya halálára nincs explicit utalás, csak a gyászt szimbolizáló fekete szín beszédes: „*Aztán hátrafordult, és végignézett nagymama gyászos feketeségén és Fenella fekete kabátján és szoknyáján, fekete blúzán és gyászszalagos kalapján. Nagymama bólintott – Isten akarata volt...*”⁷; Mikola Anikó: *Fekete ceruzák* c. novellájában az elbeszélhetetlen múltat a „fekete korszak” jelenti). A homályos múlt okozta traumák és a jelen kilátástalansága, sivársága ellenére a hősnők foggal-körömmel ragaszkodnak az élethez, amely „*olyan, mint egy színdarab... valakinek kétségtelenül feltűnt volna, ha hiányzik, elvégre ő is része az előadásnak*”⁸. A jelent statikusság jellemzi (ez egyrészt a szereplők paralízisének tudható be), nincs mozgás, a szereplők belesüppednek a jelenbe, az objektív idő helyét a szubjektív idő váltja fel, ahol az élmények összezsugorodnak, a pillanatok kitágulnak.

Szerb Antal, aki nagyra tartotta Katherine Mansfield írásművészetét, úgy véli, az író nő különlegessége abban rejlik, hogy *novelláinak nincs magyarázata, jelenségek, mint a többi jelenség a világon*⁹, Bárczi Zsófia pedig arra mutat rá, hogy Mikola Anikó elbeszéléseiben *az élethazugságokkal szembeszegülő könyörtelen következetesség a legvonzóbb*¹⁰. Az író nő novelláit nagyon nehéz kontextusba helyezni, itt is kettőség, egyben paradoxon érezhető: a történetek többféleképpen értelmezhetőek, másrészt egyáltalán nem értelmezhetőek. A végkifejlet sem zárja le a történetet, az olvasó nem kap kielégítő választ a kérdéseire. Amiről viszont megbizonyosodhatunk, az nem más, minthogy mindketten a gyönyör és a szépség hiányának írói és a szereplők életútja lineárisan vezet a legáhítottabb célhoz, a csendhez való megtéréshez.